

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Доц. д-р Драгомир Ангелов Илиев
Гл. ас д-р Даниела Георгиева Илиева
Докторант Даниела Тинкова Трифонова¹

Резюме

Международната регионална интеграция и процесите, протичащи в регионалните икономически формации, са предмет на редица икономически, политически, социологически изследвания от средата на 50-те години на миналия век до днес. Въпросът, който възниква обаче, е дали не се пораждат противоположните на интеграционните процеси – процесите на диференциация и дезинтеграция.

Целта на студията е да се изследват процесите на интеграция и диференциация в ЕС и факторите, които влияят на тяхното протичане. Анализирани са европейският интеграционен процес и са изведени факторите, влияещи на стабилността в ЕС. Анализирани са външнотърговските потоци на част от настоящите източноевропейски държави членки на ЕС – Литва, Латвия, Естония, България, Румъния, Словакия, Словения, Полша, Чехия, Унгария и Хърватия и е изследвана насочеността на външнотърговските връзки на тези страни–членки с държави в Общността и извън нея като фактор, генериращ диференциация в ЕС.

Защитаваната изследователска теза е, че пренасочването на външнотърговските потоци на част от настоящите източноевропейски държави–членки на ЕС от страни–членки на Съюза към държави, извън Общността, може да се разглежда като фактор за възникване на процес на диференциация в ЕС.

Ключови думи: интеграция, диференциация, външна търговия, ЕС, ABC-анализ.

JEL: F02, F15.

RESEARCH ON THE PROCESSES OF INTEGRATION AND DIFFERENTIATION IN THE EUROPEAN UNION

Assoc. Prof. Dragomir Angelov Iliev, Ph.D.
Chief Assist. Prof. Daniela Georgieva Ilieva, Ph.D.
Daniela Tinkova Trifonova, Ph.D. Student

Abstract

The international regional integration and the processes taking place at the economic formations have been the subject of numerous economic, political and

---

¹ Участието на авторите при написването на студията е, както следва: доц. д-р Драгомир Илиев – заключение; гл. ас. д-р Даниела Илиева – резюме, увод, т. 2, докторант Даниела Трифонова – т. 1 и т. 3.

sociological studies since the 1950s. The core question that arises, in this regard, is if there can be noticed occurrence of processes, contradictory to the integration – processes of differentiation and disintegration.

The purpose of the study is to examine the processes of integration and differentiation within the European Union and the factors for their occurrence and development. The paper presents an analysis of the European integration process as well as a study on the factors, influencing the stability in the EU. Analyzed are the foreign trade flows of a group of Eastern European countries that are EU members – Lithuania, Latvia, Estonia, Bulgaria, Romania, Slovakia, Slovenia, Poland, Czech Republic, Hungary and Croatia. The direction of the foreign trade connections of these countries with countries within the EU, as well as with non-EU countries, is examined as a factor for development of differentiation in the EU.

The paper argues that the redirection of foreign trade flows from a group of certain Eastern European countries that are EU Member States, to non-EU countries, could be examined as a factor for the occurrence of processes of differentiation within the EU.

Keywords: integration, differentiation, foreign trade, EU, ABC-analysis.

JEL: F02, F15.

УВОД

Международната регионална интеграция и процесите, протичащи в първите регионални икономически формации, са предмет на редица икономически, политически, социологически изследвания от средата на 50-те години на миналия век до днес. Интеграционната проблематика, нейната многопластовост, факторна основа, цели, елементи, срастването на националните икономически, социални, институционални системи, са обособени в област от знанието, придобила популярност като „политикономия на регионалната интеграция” (Гилпин, 2003, с. 416).

През последните десетилетия все повече научни разработки се фокусират върху едно от първите интеграционни обединения – ЕС и изследват икономическите реалности, развиващи се на наднационално равнище, но пряко засягащи обвързаните национални стопанства на страните-членки на Общността.

Икономическото интегриране на група страни от Западна Европа и протичащите в тях процеси, ускорените темпове на развитие на страните членки на ЕС, от една страна, предизвикат въодушевление и оптимизъм за икономическото и социалното благоденствие в Европа.

От друга страна, нарастват скептицизмът, породен от чувствителния спад в досегашните темпове на развитие, нарастващата свръхзадълженост на редица европейски икономики и създалият се „интеграционен стрес”, даващи основание на някои от икономическите анализатори да

прогнозират застои или дори разпад на най-интегрираната общност от държави (Илиев, Илиева, Нейков, Ангелов, 2015, с. 236-237).

Без съмнение тези протичащи процеси и трансформации в ЕС оказват съществено влияние върху степента на развитие на интеграция на европейското общество и неговата стабилност. Въпросът, който възниква обаче е дали не се пораждат противоположните на интеграционните процеси – процесите на диференциация и дезинтеграция в Европейската общност.

Целта на настоящата разработка е да се изследват процесите на интеграция и диференциация в ЕС и факторите, които влияят на тяхното протичане.

Дефинираните **задачи** за постигане на целта са:

1. Да се анализира европейският интеграционен процес.
2. Да се изведат факторите, влияещи на стабилността в ЕС.
3. Да се анализират външнотърговските потоци на част от настоящите източноевропейски държави–членки на ЕС – Литва, Латвия, Естония, България, Румъния, Словакия, Словения, Полша, Чехия, Унгария и Хърватия.
4. Да се изследва насочеността на външнотърговските връзки на тези страни–членки с държави в Общността и извън нея като фактор, генериращ диференциация в ЕС.

Обект на изследването са процесите на интеграция и диференциация в ЕС.

Предметът на изследването са външнотърговските потоци на Литва, Латвия, Естония, Словакия, Чехия, Унгария, Полша, Словения, Румъния, България и Хърватия като фактор за интеграция и диференциация.

Изследователската теза е, че пренасочването на външнотърговските потоци на част от настоящите източноевропейски държави–членки на ЕС – Литва, Латвия, Естония, Словакия, Чехия, Унгария, Полша, Словения, Румъния, България и Хърватия от страни–членки на Съюза към държави извън Общността, може да се разглежда като фактор за възникване на процес на диференциация в ЕС.

В методологичен план изследването се основава на няколко изследователски метода – табличен, графичен, АВС-анализ.

1. Процеси на интеграция в международното икономическо пространство

През ХХI век международното икономическо развитие се характеризира със стремителен ръст във взаимосвързаността и взаимозависимостта между страните. Границите между държавите, вследствие на интеграционните процеси, силно се размиват. Различията вътре в тях обаче се запазват и водят до протичането на процеси на диференциация.

Най-съществено влияние за развитието и функционирането на международните икономически отношения през XXI век имат протичащите процеси на интеграция. През новото столетие те се разпространяват както териториално, така и в практически всички области на световната икономика – производството на стоки и услуги, търговията, валутно-кредитните отношения, както и в информационната система, науката, културата и други. За да изясним какво всъщност представлява този процес, първо трябва да разгледаме произхода и значението на самата дума „интеграция”. Тя произлиза от латинското – *integer*, означаващо цял (Райзберг, Лозовский, Стародубцев, 1999, с. 197), а в по-широк смисъл означава „обединяването на разнородни части в едно общо, единно и цяло” (Иванович, 1975, с. 203). От икономическа гледна точка понятието приема различни определения в зависимост от авторите, които го разглеждат. Една от пълните дефиниции, които можем да използваме за изясняването на процеса на интеграция, е като „Обединение на икономически субекти, задълбочаване на взаимодействието, развитие на връзки между тях. Икономическата интеграция има място както на нивото на националните стопанства на цели страни, така и между предприятия, фирми, компании, корпорации. Икономическата интеграция се проявява както в разширяването и задълбочаването на производствено-технологичните връзки, съвместното използване на ресурси, обединение на капиталите, така и в създаването един на друг на благоприятни условия за осъществяване на стопанска дейност, премахване на бариерите помежду им.” (Райзберг, Лозовский, Стародубцев, 1999, с. 197). Както е видно от определението, процесът на интеграция притежава две основни измерения или нива, в зависимост от елементите, които си взаимодействат помежду си: макро- и микро- (Дамянов, Спиридонов, Захариева, Саркисян, Стефанов, 2011, с. 123). За микронивото това са: предприятията, фирмите, съвместните предприятия, финансово-промишлените групи, транснационалните корпорации. А на макро- интеграционният процес се развива въз основа на взаимодействието на различните страни, региони, групи страни или организации. При него можем да говорим за едно по високо равнище на интеграционна зависимост между действащите структури, обвързана вече и с политическите решения, вземани на национално и наднационално ниво, тоест „взаимодействието между страните, насочено към сближаване „преплитане”, срастване и обединяване на техните икономики. Чрез интеграцията се увеличава общият потенциал за развитие въз основа на индивидуалните икономически интереси и международното разделение на труда.” (Кирев, 2008, с. 435).

А самият процес на интеграция преминава през различни етапи в своето развитие, които за първи път през 1960 г. са изведени от Бела Балаша: зона за свободна търговия, митнически съюз, общ пазар, икономически съюз и пълна икономическа интеграция (Balassa, 2011, р. 2). Едно по-детайлно разглеждане на характеристиките на отделните форми на интеграция, с които боравят съвременните икономически теории, налага въвеждането и на един нов етап – преференциалната зона като най-ниско стъпало в икономическата интеграция преди зоната за свободна търговия.

Кратка характеристика на тези шест етапа, използвани за определяне степента на интеграция между страните, (Дамянов, Спиридонов, Захаријева, Саркисян, Стефанов, 2011, с. 126-127) е представена на Таблица 1.

Таблица 1

Етапи на протичане на процеса на интеграция

Етапи	Характеристики
Преференциални търговски съглашения	В резултат на сключени двустранни или многостранни договори между страните се наблюдава намаляване на търговските ограничения между тях. Тези преференциални условия за търговия важат само за страните включени в зоната, а изработените от тях индивидуални ограничения спрямо трети страни се запазват.
Зона за свободна търговия	На този етап се премахват тарифните и нетарифните ограничения за търговията със стоки и услуги между членовете на обединението. В търговията си с другите страни извън зоната, всяка отделна държава–членка осъществява собствена търговска политика.
Митнически съюз	Членовете на този вид обединение освен премахването на тарифните ограничения помежду си изработват и единно тарифиране на търговията спрямо трети страни. Страните на този етап са въввлечени в голяма степен, изисквайки създаване и функциониране на междудържавни органи за контрол на общата външнотърговска политика на членките.
Общ пазар	При него има надграждане, освен всички характеристики на митническия съюз, той осигурява и свободно движение на производствени фактори, капитал, работна сила и информация между страните от интеграционната общност. „По-амбициозните цели, които се преследват с Общия пазар, по-значителните мерки, необходими за неговото осъществяване, предполагат създаването на една по-разгърната система от органи на съответната общност в сравнение с онези, които се създават на по-ранните стадии на интеграционния процес.” (Маринов, Савов, Маринов, Славова, Хаджиниколов, Кръстев, 2004, с. 57). А изводът от това е, че общият пазар изисква едно по-високо ниво на координация на страните, свързана с икономическата политика, която водят.
Монетарен съюз	Наред с функциите от предходното ниво на интеграция – общият пазар – се включва и осъществяването на съгласувана икономическа и валутна политика. Извършва се икономическа конвергенция на страните от съюза, въвежда се единна валута. Изграждат се наднационални органи, които да отговарят за воденето на макроикономическата политика на обединението.

Икономически съюз	Икономическият съюз е най-високата степен на интеграция според голяма част от авторите, разглеждащи процеса в съвременното икономическо пространство. Освен характеристиките на монетарния съюз, при него се търси преход към обща политика – на безопасност, единна политическа и вътрешна структура, с наднационални органи на управление. На този етап държавите се отказват до голяма степен от своя собствен суверенитет и губят свободата да определят своята макроикономическа политика. Това право се делегира на изградените наднационални органи на управление. При икономическия съюз присъстват следните характерни черти: единна банкова и парична система унифицирана монетарна и фискална политика. Цели се създаването на единна външноикономическа политика на обединението, свързана със страните извън него. На този етап страните не действат като отделни елементи в международните отношения, а напротив като единен икономически организъм.
-------------------	--

Но както отбелязва Р. И. Хасбулатов: „международната икономическа интеграция като икономическа интеграция все още има твърде абстрактен характер, тъй като никъде в света още не е достигната пълна интеграция” (Хисбулатов, 2006, с. 53).

Създадената вътрешна среда в регионалните интеграционни обединения благоприятства повишаването на равенството между участващите държави, създава по-обширни пазарни пространства и допринася за подобрите условия в конкуренцията между страните с външната среда. Освен премахването на бариерите за търговия и за инвестиции, част от регионалните интеграционни обединения създават и единна митническа политика. Това теоретично намира отражение в изведените от Дж. Винер през 50-те години два основни ефекта – статичен и динамичен, генерирани в резултат на членството на определени страни в митническия съюз (Vincer, 1951). Авторът въвежда това деление чрез разглежданото от него взаимодействие между две страни, преди и след интеграцията им в даденото обединение и ги сравнява с търговските потоци на страните от останалата част от международно пространство. Динамичните ефекти действат в един по-дългосрочен план след членството на дадена страна в дадено регионално интеграционно обединение, а основното им въздействие е насочено върху „икономическия растеж, технологичните иновации, измененията в ефективността на производството, териториалното разположение на ресурсите по границите на интеграционната общност, нарастването на производствения (и изобщо на икономическия) потенциал на съответната общност, измененията в благосъстоянието за определен период и т.н.” (Маринов, Савов, Маринов, Славова, Хаджиниколов, Кръстев, 2004,

с. 64). Най-осезаемо и съществено влияние върху търговията на новите държави-членки оказват статичните ефекти, които се проявяват още през първите няколко години след присъединяването. Те пряко въздействат върху цената, количеството и източниците на вноса на страните-членки. Това е характерно и за останалите форми на интеграция, но за по-ясното тълкуване на тези ефекти ще разгледаме последиците, генерирани за отделните страни в резултат на митническия съюз. Я. Вайнер дели статичния ефект спрямо разликата във влиянието, което оказва върху водената от държавите-членки търговия в две основни направления – създаване на търговия и отклоняване на търговия. При първия в резултат на премахнатите мита страните-членки заменят по-скъпо произвежданите в техните национални стопанства стоки, с вноса на по-евтини, от останалите държави-членки на митническия съюз. Това води до подобряването на икономическото състояние на всяка нова страна-членка, тоест генерира положителни ефекти за дадена страна. При отклоняване на търговия авторът описва негативното въздействие, което митническият съюз може да окаже върху външнотърговските връзки на определена страна-членка. Изразява се в изместването на вноса – от страна с по-ниски производствени разходи извън митническия съюз към страна с по-високи такива, но членуваша в обединението. Създадената в митническия съюз вътрешна среда в определена степен води до дискриминационни последици за част от външнотърговските потоци извън него. В резултат на това определени държави-членки генерират пропуснати ползи от вноса на по-евтина стока от трети страни, извън споразумението. Обобщаващо ефектът на отклоняване на търговия се свързва с неефективното разпределение на ресурсите в общността и преориентацията на връзките между страната с нейни досегашни външнотърговски партньори.

Изводът, който може да се направи, е, че статичните ефекти водят до промяна на модела на търговия на новите държави-членки след присъединяването им към дадено интеграционно обединение. Като тенденцията е, търговските потоци с трети страни да се съкращават, а със страни-членки да се разширяват (Борко, Буторина, 2011, с. 52).

Обединяването между отделните страни в каквото и да е съюз обаче не премахва съществуващите между изграждащите го държави различия. В съюза могат да влязат както относително богати, така и бедни страни, икономически развити и развиващи се, големи и сравнително малки по територия и население държави. В начален етап това намира отражение в икономическите теории, разграничаващи два основни вида на интеграция между страните: *хомогенна* и *нехомогенна (хетерогенна)* (Proff, Proff, 1996, р. 84). Първата е характерна за обединение на страни, които притежават приблизително сходно икономическо развитие, а при втората – държавите имат различно ниво на икономическо развитие. По-успешна за развитието на интеграционните обединения е хомогенната, изхождайки от логиката, че „икономическата интеграция се развива толкова по-ус-

пешно, колкото по-високо и по-близко е равнището на икономическо и социално развитие на страните партньори” (Маринов, Савов, Маринов, Славова, Хаджиниколов, Кръстев, 2004, с. 21). При нехомогенната интеграция се забелязват значителни трудности, дължащи се на различията между страните: структурната несъвместимост на икономиките на отделните държави, различната зрялост на пазарните отношения, стопанските им механизми и други (Маринов, Савов, Маринов, Славова, Хаджиниколов, Кръстев, 2004).

Други автори разделят европейския интеграционен процес в две форми: *формална интеграция* и *неформална интеграция* (Маринов, Илиев и др., 2014). Формалната интеграция е наричана още институционална, тъй като включва целенасочени действия от страна на управляващите интеграционния процес по създаване на правила за работа на интеграционната формация (тук се включват междудържавните споразумения и създаването на наддържавни институции). Неформалната интеграция, наричана още неорганизирана, включва взаимодействието между независими икономически субекти, въввлечени в интеграционния процес.

Стъпвайки именно на това деление на интеграционния процес на формален и неформален, както и върху анализа на различните школи за интеграцията, други изследователи на интеграционния процес дават нов поглед върху неговите форми, като разграничават интеграцията на *техническа интеграция* и *съществена интеграция* (Илиев, Илиева, 2014, с. 54-55). По своята същност техническата интеграция е екзогенна, външна, отнасяща се до обектите на интеграция – икономика, право, политика. Тя е видима и лесно може да се бъде постигната от участниците. По-трудно-достижима за кратък период е съществената интеграция. Тя има ендегенен характер и се отнася до субектите на интеграция, като на макроравнище това са държавите участнички в интеграционната формация, а на микро-равнище това са гражданите на тези държави. По своята същност тази форма на интеграция представлява промяна в самите субекти, в техния социокултурен модел на възприятие, в действията, които предприемат и в отношението им към интеграционния процес. Именно затова тя се нарича и пълна интеграция, тъй като обхваща многоаспектността на този сложен процес. Разбира се, тези две форми трудно биха могли да се разграничат с точна и ясна категоричност, тъй като те са взаимно свързани и се преплитат една в друга. Европейската интеграция започва с техническата форма, но колкото повече пласта или аспекта засяга, толкова повече се задълбочава и оттам навлиза в своята съществена форма на интегриране.

Интеграцията е продължителен процес, сложен, многопластов, с комплексен характер. Този процес започва с икономически аспект на проява, като постепенно разширява своя обхват и включва и други аспекти на проявление – политически, социални, културни. В същността си интеграцията има вътрешен характер и се разглежда като трансформация на субектите, които се интегрират, изразяваща се в уеднаквяване на иконо-

мическия, политическия, социокултурен модел на възприятие. Разбира се, унифицирането на тези модели не бива да се разглежда като загубване на идентичност. Различия между субектите, участващи в интеграционното обединение, съществуват. Въпросът е да не се допуска тяхното засилване с времето, както и тяхното трансформиране в нови форми, тъй като това генерира дезинтеграционни импулси и може да доведе до появата на диференциация на елементите вътре в системата.

2. Фактори, въздействащи върху стабилността в ЕС

През последното десетилетие Европейският съюз е изправен пред сериозни предизвикателства с икономически, политически, социален оттенък, които подлагат на изпитание стабилността на интеграционното обединение. Пораждат се дълбоки противоречия както в рамките на отделните страни–членки, така и между тях, което засилва несигурността по отношение развитието на ситуацията в Европа. Разнообразието от икономически, политически, социални фактори е голямо и в резултат на тяхното влияние възниква полемика в европейското пространство накъде и как трябва да продължи пътя си Европейската общност, което до известна степен разклаща стабилните доскоро устои на интеграционната формация.

Зараждането на дестабилизационни процеси има както вътрешно обусловен характер, така и влияние на външни явления и събития.

Ускорените темпове на развитие на интеграционното обединение подхраниха амбициите за засилен европейски интеграционен процес чрез разширяването му с нови държави–членки. Последното десетилетие, бележещо нов етап в развитието на европейската интеграция, се откроява с мащабното присъединяване на общо тринадесет държави–членки. Това се случва в три успешни вълни на разширяване – през 2004 г., през 2007 г., и през 2013 г., което маркира нов тласък в развитието външно-икономическите отношения на ЕС. От една страна, увеличеният брой държави, влизащи в състава на Съюза, засилва позициите и влиянието му на международната сцена. От друга страна, обаче, ускореното присъединяване на нови страни–членки на Общността, в известна степен изигра своята дестабилизираща роля. Групата държави, приети за членки на Съюза през последните вълни на разширяване, коренно се различава от останалите страни–членки по степен на икономическо развитие, идеологическа ориентация (част са от източния блок, бивши страни–членки на СИВ), имат сходно географско местоположение (разположени са на източната граница на ЕС), поддържат интензивни външнотърговски връзки както помежду си, така и с Руската федерация. Включването им в интеграционното обединение и пътят, по който преминават тези държави–членки на Съюза, темповете им на икономическо развитие, подлагат на дискусия тяхната готовност да бъдат част от европейското пространство, да споделят европейс-

ките ценности, а насочеността на външнотърговските потоци на тези държави може да се разглежда като предпоставка за зараждане на процеси на диференциация в ЕС.

Негативен ефект върху стабилността на формацията оказва и възникналият геополитически конфликт на източната граница. ЕС се опита да реши възникналите геополитически проблеми във връзка с украинската криза през 2014 г. и анексирането на Крим с политически способности, като направи опит да разшири влиянието на Съюза и с икономически мерки. ЕС наложи санкции на Русия предвид позицията ѝ по повод събитията в Украйна и референдума в Крим. Тези санкции провокираха ответно ембарго, наложено от Русия върху вноса на селскостопански стоки с произход ЕС, Австралия, Канада, Норвегия и САЩ. Украинската криза, наложените мерки срещу Русия и ответното ембарго, доведоха до свиване на част от търговските обеми и ПЧИ на страните-членки на ЕС, особено на тези, които поддържат тесни външноикономически връзки с Руската федерация. Взаимните санкции, превърнати в инструмент на външната политика на ЕС и Русия, се оказаха контрапродуктивни и изиграха своята изключително дестабилизираща роля, разклащайки интеграционните устои в Съюза.

През последните години обединена Европа е изправена пред нови политико-икономически и цивилизационни проблеми. Те предизвикват широк политически дебат както сред страните-членки на ЕС, така и в световен мащаб. Върху интеграционните процеси в ЕС негативно влияние оказва разрасналата се европейска мигрантска криза. Европа е изправена пред предизвикателството да се справи с неконтролируеми потоци, идващи от Близкия Изток и Северна Африка. Големият мигрантски поток, нахлул в Европа през 2015 г., предизвика политическа дискусия, как да се справи Евросъюзът с възникналите бежански проблеми и техните последици. Този дебат задълбочи противоречията между страните-членки на Общността. Разграничението между тях се открие както в реакциите и предприетите от тях мерки, така и в проявеното отношение към мигрантските потоци. Западноевропейските страни-членки на ЕС проявиха съпричастност и хуманност спрямо мигрантите в унисон с европейските ценности. Страните-членки от Европейския Изток обаче ревностно опитаха да защитят националните си интереси и суверенитет. Унгария например се противопостави на Европа, затваряйки границите си за нахлуващите мигрантски потоци, за разлика от Германия, която директно отпрати покана към бежанците и им гарантира приемане в страната. Тези противоположни реакции на западните членки на Евросъюза и източноевропейските държави и разминаването им във вижданията за решаване на възникналите проблеми открояват засилване тенденциите на диференциация и дезинтеграция на Европейския съюз.

Негативен евроскептичен импулс в европейското пространство и сигнал за разцепление както между политиците, така и сред гражданите на Европа, отпрати и състояният се на 23 юли 2016 г. референдум във Вели-

кобритания. Резултатите от провения се Brexit показаха, че голяма част от гражданите на Великобритания са привържениците на идеята за излизането на страната от ЕС. Това е сигнал за протичащи процеси на дезинтеграция в ЕС, а може би и отправна точка на неговото разпадане (Василев, 2016). От това как ще се решат европейските разногласия и проблеми, зависи и бъдещият облик на европейския проект.

Предизвикателство за стабилността на обединена Европа се оказа и Глобалната финансова криза през 2008 г., проявила своето въздействие както върху голяма част от държавите в световен мащаб, така и върху икономиката и финансовата система на Европейския съюз. Бавните темпове на растеж на еврозоната са свидетелство за бавно възстановяване след рецесията и непреодолени последици от глобалната криза. Дестабилизиращ ефект в Съюза оказа увеличаващата се задължняност на някои от европейските страни – Гърция, Португалия, Италия, Ирландия. Това постави на изпитание европейската финансова политика и предизвика известна доза съмнение в нейната адекватност. През 2015 г. възникналата в Гърция криза демонстрира на практика задълбочаващите се вътрешни противоречия в Европа. Тя се оказа първата страна-членка на ЕС, която е допуснала дефолт², като не преведе на Международния валутен фонд предвидения транш от 1,54 млрд. долара в рамките на погасяването на своите задължения (Василев, 2016). Като резултат от този акт бяха все по-често звучащите призови за отказ от еврото и връщане към драхмата, което се оказа изпитание за общата финансова система и политика на Съюза. В този ред на мисли подобна на гръцката финансова криза е претърпяла и Латвия, която се разразява в страната преди глобалната финансова и валутна криза. Държавата не въвежда еврото, но пък фиксира обменния курс на лата към него (Клаус, 2012, с. 9). Така полемиката се фокусира върху еврото като единна валута в Съюза и това доколко е функционален този интеграционен проект.

Какво ще е бъдещето на Европейската общност, по какъв път ще поеме – към обединение и по-задълбочена интеграция или по пътя на разцеплението, трансформациите и диференциацията, зависи от решенията, които се вземат от управляващите и синергичните действия на всички държави-членки на ЕС.

3. Процес на диференциация в Европейския съюз

Процесът на диференциация, както и процесът на интеграцията, са напълно естествени за всяка едно обединение. Терминът диференциация произлиза от латинската дума *differentia*, която означава различие (Райз-

---

² За повече подробности Вж. Грещия допустила дефолт. <https://lenta.ru/news/2015/07/01/default/>, (20.11.2016 г.)

берг, Лозовский, Стародубцев, 1999, с. 120). Василенко разглежда процеса на диференциация като „разсредоточаване и разсейване, разрязване и разделение на единното икономическо пространство, характеризиращи процеса на разделение на дадена територия на отделни групи (отличаващи се една от друга) по икономическите и социалните си условия на живот” (Василенко, 2009, с. 8).

В международната икономическа система условно диференциацията на страните се извършва чрез класификацията им в зависимост от различни критерии, които могат да бъдат разпределени в пет основни групи: нивото на икономическо развитие, нивото на развитие и характер на външноикономическите връзки, икономическа свобода на страните, нивото на задлъжнялост на страните и по численост на населението, и размер на територията (Борисова, Грошева, Ермушко, 2007, с. 13). Прави впечатление, че диференциацията на страните е съсредоточена върху икономическото развитие на страните в международното пространство. Но този процес може да е повлиян и от редица външни фактори: процесът на глобализация, развитието на различни финансови кризи; механизмът на пазарна конкуренция, разделяща регионите по техните конкурентни преимущества и недостатъци; различието в адаптиращите възможности на регионите на пазара и т.н.

В едно регионално интеграционно обединение неговите страни–членки могат да се диференцират, от една страна, спрямо нивото на икономическо развитие, а от друга страна, в резултат на различната степен на институционална обвързаност, историческо минало и външнотърговските връзки, които те поддържат. Като един от индикаторите за зараждане и развитие на процес на диференциация може да служи намаляването на търговските потоци, насочени към останалите държави–членки за сметка на правопропорционалното увеличаване на потоците към трети страни. Ето защо именно насочеността на външната търговия на източноевропейската група държави – Литва, Латвия, Естония, Словакия, Словения, Чехия, Полша, Унгария, България, Румъния и Хърватия предизвиква изследователския интерес. Всички те са приети за членки на ЕС през последните вълни на разширяване и коренно се различават от старите държави–членки по степен на икономическо развитие, идеологически уклон, но пък имат сходно географско местоположение и поддържат интензивна външна търговия помежду си и с Русия.

През ХХI век Европейският съюз продължава да е единственото регионално интеграционно обединение, достигнало значителна степен на интеграция. Развитието му преминава през почти всички форми, посочени от Бела Балаша – от общ пазар през 1993 г. до монетарен съюз през 1999 г. със създаването на Еврозоната (Balassa, 2011). За периода от своето създаване досега ЕС се разширява седем пъти и вече обхваща 28 държави–членки. Последното десетилетие за ЕС е белязано с най-мощното присъединяване на Изток, с което съставът на членуващите в Съюза дър-

жави се увеличава почти двойно. Това от своя страна води и до рязкото нарастване на нееднородността между държавите–членки, което е резултат от разликата (Борко, 2001, с. 30): в размера на територията на отделните страни–членки (големи и малки страни), нивото на икономическо развитие (високоразвити и средно развити стопанства), нивото на пазарна икономика, нивото на демокрация, разликата в географското положение (Северен, Западна, Южна и Централен регион). Има известни притеснения относно това, дали разширението в някаква степен не пречи на задълбочаването: колкото повече са страните, толкова по-голямо е тяхното разнообразие и разнородност, а „новите”, нямат готовност да се присъединят към такава напреднала форма на интеграция като еврозоната или Шенгенското пространство.

Специфичното, което се крие в това разширяване на Изток е, че единадесет от новите страни–членки са именно бившите комунистически държави – Литва, Латвия, Естония, Словакия, Словения, Чехия, Полша, Унгария, България, Румъния и Хърватия. Тяхното историческо минало е свързано с продължителния период на гравитиране около Русия³ изразяващо се в общото членство на Полша, Унгария, Чехия, Словакия, България, Румъния, Словения, Хърватия в социалистическото регионално интеграционно обединение – Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ). А останалите три държави Литва, Латвия и Естония повече от петдесет години са част от бившия СССР заедно с тогавашната Руска федеративна социалистическа република.

С краха на социалистическата система през 1991 г. се слага началото на един нов етап за тези единадесет държави, свързан с целта им да запазят националните си стопанства във възникналата нестабилност. Те се пренасочват към едно друго регионално интеграционно обединение – Европейският съюз. Посткомунистическата трансформация на Полша, Унгария, Чехия, Словакия, България, Румъния, Словения, Хърватия, Литва, Латвия и Естония е белязана от преструктуриране на икономиката им от планова към пазарна, радикални институционални промени с помощта на различни реформи и изграждането на демократична система.

Независимо от факта, че нито една от тези единадесет държави не успява в пълна степен да изпълни Копенхагенските критерии, поетапно през 2004 г., 2007 г. и 2013 г. те стават част от ЕС. Пътят им към задълбочаването на интеграцията от своя страна също е сравнително дълъг и тромав процес, който продължава и до днес за част от тях. Към настоящия момент от единадесетте нови страни–членки на ЕС, България, Хърватия, Кипър и Румъния все още не са част от Шенгенското пространство: Това означава, че пресичането на границата с някои от шенгенските държави се смята за външна граница и следователно трябва да преминат определена

---

³ Тогава е Руска съветска федеративна социалистическа република и е част от СССР.

*Експорт на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Словакия, Словения, Полша, Унгария, Румъния, България
и Хърватия към останалите страни-членки на ЕС и други страни извън него(в %)*

	Търговски партньори	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Литва	от ЕС	67,26	64,11	63,68	64,77	60,42	64,33	61,22	60,04	60,56	55,28	54,79	61,18
	извън ЕС	32,74	35,89	36,32	35,23	39,58	35,78	38,78	39,96	39,44	44,72	45,21	38,82
Латвия	от ЕС	72,99	74,05	75,08	76,08	73,01	71,63	71,45	71,89	68,88	66,10	68,32	66,40
	извън ЕС	27,01	25,95	24,92	23,92	26,99	28,4	28,55	28,11	31,12	33,90	31,68	33,60
Естония	от ЕС	72,90	72,68	63,01	65,69	63,49	60,09	60,96	59,37	57,58	62,98	65,77	69,11
	извън ЕС	27,10	27,32	36,99	34,31	36,51	39,91	39,04	40,63	42,42	37,01	34,23	30,89
Полша	от ЕС	80,64	78,97	79,18	79,16	78,19	79,89	79,16	77,98	75,47	72,18	73,99	78,82
	извън ЕС	19,36	21,03	20,82	20,84	21,81	20,11	20,84	22,02	24,53	27,82	26,01	21,18
Унгария	от ЕС	84,51	82,20	70,75	80,64	82,37	80,41	73,09	77,59	77,53	76,92	77,95	79,17
	извън ЕС	15,49	17,80	29,25	19,36	17,63	19,59	26,91	22,41	22,47	23,08	22,05	20,83
Чехия	от ЕС	87,45	86,08	86,17	85,55	85,66	85,05	84,21	83,33	81,23	77,49	78,55	83,07
	извън ЕС	12,55	13,92	13,83	14,45	14,34	15,00	15,79	16,67	18,8	22,51	21,45	16,93
Словакия	от ЕС	87,21	87,55	86,71	65,94	79,76	86,15	84,58	84,80	84,04	82,81	84,01	85,15
	извън ЕС	12,79	12,45	13,29	34,06	20,24	13,98	15,42	15,2	15,96	17,19	15,99	14,85
България	от ЕС	62,67	61,65	62,33	60,58	60,72	64,85	61,41	62,88	58,68	59,92	62,13	61,46
	извън ЕС	27,31	31,81	71,10	27,58	29,23	25,20	27,54	28,61	29,59	30,44	29,09	29,18
Румъния	от ЕС	72,69	68,19	71,10	72,42	70,77	74,80	72,46	71,39	70,41	69,56	70,91	70,82
	извън ЕС	27,31	31,81	71,10	27,58	29,23	25,20	27,54	28,61	29,59	30,44	29,09	29,18
Словения	от ЕС	75,67	77,15	70,56	71,13	69,84	69,67	69,69	77,54	74,98	74,72	75,99	76,59
	извън ЕС	24,33	22,85	29,44	28,87	30,16	30,33	30,31	22,46	25,02	25,28	24,01	23,41
Хърватия	от ЕС	65,44	63,15	64,24	60,26	60,86	60,53	61,05	59,79	58,14	61,64	63,64	66,46
	извън ЕС	34,56	36,85	35,76	39,74	39,14	39,47	38,95	40,21	41,86	38,36	36,36	33,54

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

проверка. Тя, разбира, се е минимална, базирана на проверката на самоличност въз основа на документи за пътуване (паспорт или лична карта). Това се дължи на факта, че тези три държави все още не са успели да постигнат изискуемите за членството си задължения: да достигнат напредък в областта на съдебната реформа, корупцията и организираната престъпност⁴. Членки на еврозоната са само пет от държавите, а извън нея остават – България, Румъния, Унгария, Хърватия, Полша и Чехия. Тези държави се различават помежду си по установената в тях рамка на парична политика и валутния режим, при Чехия, Унгария, Полша, Румъния са въведени плаващи валутни курсове, а при България и Хърватия е установен фиксиран курс към еврото.

Един от най-значимите и видимите ефекти от интеграцията е увеличаващата се съвместна търговия между държавите-членки, в което и да е регионално интеграционно обединение. Дали насочеността на външната търговия на тези единадесет държави-членки на ЕС в периода от 2004 г. до 2015 г. потвърждават тези ефекти?

Целта, която преследваме е да проследим дали не се наблюдават определени тенденции към пренасочването на потоците извън ЕС за част от тези страни-членки.

Членството на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Словакия, Словения, Полша, Унгария, България, Румъния и Хърватия в ЕС бележи нов етап в развитието на външнотърговските им отношения. В резултат на което в основни търговски партньори на единадесетте страни се превръщат останалите държави-членки на ЕС. Това се потвърждава и от данните на Таблица 2, където са изведени дяловете на експортните външнотърговски потоци към страните-членки на ЕС и към тези извън Съюза за Литва, Латвия, Естония, Словакия, Словения, Чехия, Полша, Унгария, Румъния, България и Хърватия за периода от 2004 г. и 2015 г.

Данните показват, че след 2009 г. е отчетен значителен спад в експорта на единадесетте страни насочен към останалите държави от Съюза. Но докато последните пет страни от таблицата – Словакия, България, Румъния, Словения и Хърватия успяват да възвърнат до голяма степен процентният дял, който регистрират през 2004 г. – 2005 г. То при Литва, Латвия, Естония, Полша, Унгария и Чехия се наблюдава запазване на тази тенденция към спад в износа към Съюза.

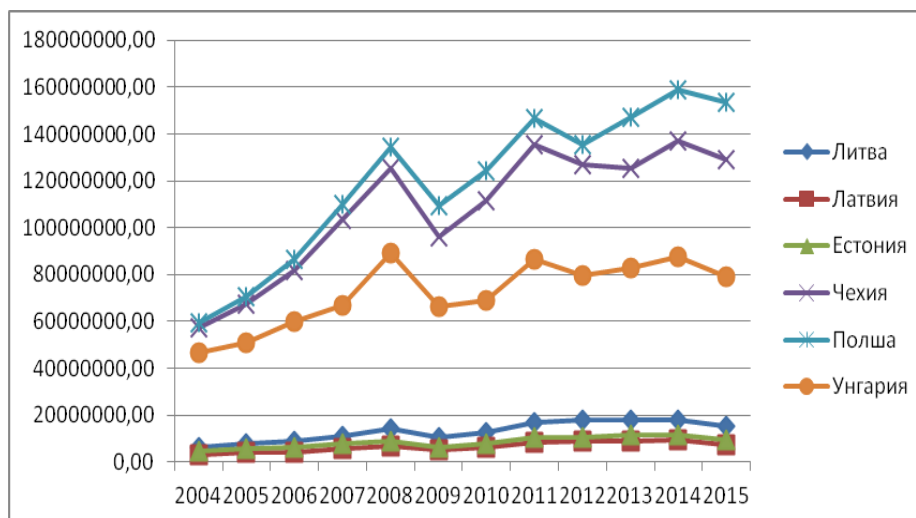
Изведената в Таблица 2 тенденция при Литва, Латвия, Естония, Чехия, Полша и Унгария на спад в дяловете на останалите държави обаче не означава автоматично резултат от намаляването обема на износа, насочен към тези държави (Вж. Фигура 1).

Въз основа на графиката можем да кажем, че обемът на експорта, насочен към ЕС спрямо 2004 г., е нараснал приблизително двойно за всяка

---

⁴ За повече подробности Вж. European commission, <http://ec.europa.eu/cvm/>, (12.11.2016)

от разгледаните от нас шест държави. Регистрираните спадове в абсолютния обем на износа към страните–членки намалява само за отчетените в Таблица 2 два периода – през 2008-2009 г. и 2012-2013 г.

Фигура 1. Експорт на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Полша, Унгария за периода от 2004 г. до 2015 г. в хил. долара

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

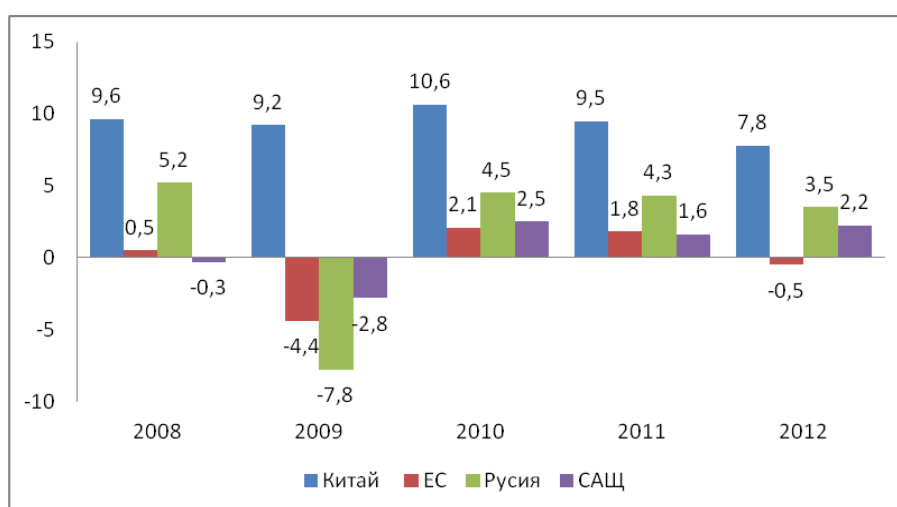
Първият период обхваща засегнатата целия свят Глобална икономическа криза, която се зароди в САЩ през 2007 г., а вторият етап е в резултат на развитието и прерастването на тази криза в Европейска дългова криза в резултат на високата задлъжнялост на държавите–членки. За целия период от 2008 г. до 2012 г. икономиките на ЕС заедно с тази на САЩ за отделни години регистрират най-слабо развитие, съпоставено с това на други икономики като Китай и Русия. Тази тенденция е проследена на Фигура 2.

Въз основа на данните на фигурата можем да кажем, че ЕС в този период почти успоредно със САЩ е един от най-засегнатите региони. САЩ успяват през 2012 г. да регистрират по-значителен ръст. За разлика от другите две държави – при Русия тя е по-слабо изразена, единствено през 2009 г. отчита най-ниски нива на БВП спрямо всички останали, разглеждани на Фигура 2 региони, но още през следващата година успява да овладее тези ниски нива и отчита значителен растеж. Китай от своя страна е най-слабо засегнат от цялата Глобална икономическа криза.

В резултат на слабата икономическа активност през 2012 г. в ЕС се наблюдава и забавен ръст на световната търговия, което води до почти 90% съкращаване на търговията, насочена към вътрешността на Съюза,

осъществявана между държавите–членки⁵. Именно в този период, когато кризата в ЕС се задълбочава, се наблюдава ръст в износа на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Полша, Унгария, насочен към други държави, извън пределите на Съюза. Това може да се дължи на необходимостта от „компенсиране на намаляването на икономическата динамика в един регион с увеличаването на взаимоотношенията с региони, в които динамиката бележи ръст” (Илиев, 2011, с. 57).

Фигура 2. Растеж на БВП на глава от населението на ЕС, Китай, Русия и САЩ за периода 2008 г. – 2012 г. (в %)

Източник: World Bank, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Report_Name=Popular_indicators&Id=af3ce82b# (12.11.2015г.)

Ще задълбочим анализа с разглеждането на възможността от пренасочването в определена степен на външотърговските потоци на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Полша и Унгария към други държави, попадащи извън пределите на Съюза в резултат на запазилата се тенденция към спад в процентните дялове на износа към страните–членки на ЕС. Подходящ метод за тази цел е АВС-анализът, чрез който могат да бъдат изведени онези 20% от страните, които формират 80% от външотърговския оборот на дадена страна (Илиев, 2011, с. 60). С негова помощ ще открием тези страни, които имат най-голямо влияние в експорта и импорта на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Полша и Унгария. Трябва да уточним, че няма да се спираме подробно на страните, попадащи в категория В

⁵ За повече подробности вж.: ООН, Доклад о торговле и развитие. (2013). Ню Йорк и Женева, с. 9. <http://www.un.org/ru/development/surveys/trade.shtml> (12.11.2016)

и С, с общ дял в търговията съответно – 15% и 5%. Нашето внимание ще бъде насочено върху категория А, съставена от страни, формиращи 80% дял в експорта на тези страни. Благодарение на това ще можем да проследим дали и накъде се насочват външнотърговските потоци на Естония, Литва, Латвия, Полша, Чехия, Унгария към останалите страни извън ЕС, а за целта ще вземем три отделни години от дванадесетгодишния разгледан период (вж. Таблица 2). Като отправна точка ще ни послужи отново 2004 г., а другите обхващат периодите, при които са отчетени едни от най-значителните спадове в търговията със страни от Съюза на горепосочените шест държави (както в абсолютен обем на износа, така и в % дял). За проследяването им ще прибегнем до по-детайлното разглеждане на експортните партньори на всяка от шестте държави поотделно, като групираме държавите от категория „А” на АВС-анализа по основни региони – ЕС, Европейски страни извън ЕС, Азия, САЩ.

На първо място ще разгледаме ръста на износа на Литва, Латвия, Естония, Полша и Унгария през 2009 г. (спрямо 2004 г.), насочен към ЕС и други региони влизащи в категория А на АВС-анализа (вж. Таблица 3).

Таблица 3
Ръст на износа на Литва, Латвия, Естония, Полша и Унгария
през 2009 г. (спрямо 2004 г., в %)

	Литва	Латвия	Естония	Унгария	Полша
ЕС	-4,37	-0,40	-9,34	-5,48	1,24
Русия	43,00	34,87	43,16	117,07	-4,68
САЩ	-37,42	-69,48	49,70	-28,57	-24,48
Европейски страни извън ЕС	-0,26	18,22	-6,58	40,10	59,85

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

Въз основа на данните от таблицата можем да кажем, че за 2009 г. спрямо 2004 г. при всяка от петте държави е регистриран спад в износа, насочен към останалите държави-членки, за сметка на отчетения ръст към страните, попадащи извън Съюза, като при Литва, Латвия и Унгария най-голям ръст в износа към други държави е отчетен при Русия, съответно – 43,00%, 34,87% и 117,07%. За Унгария отчитаме почти двоен ръст и в експорта към други Европейски държави – основно Украйна и Турция. Такава е насочеността и при Полша, при която се отчита ръст от 59,85% в износа към тези страни и в частност отново към Украйна. При Естония увеличаването е най-осезаемо, при САЩ с 49,10% и с приблизително 6% по-малко след него се нарежда отново Русия.

За Чехия през 2009 г. спрямо 2004 г. отчитаме спад в търговията с държави-членки на ЕС в размер на 8,72%, но в категория на А на АВС-

анализа попадат единствено те. Едва в категория В се наблюдава износ към други държави, извън Съюза. Русия и Китай са едни от тях, при които се отчита определен ръст за разглежданите от нас години, който е съответно 64,54% и 82,93%.

Ръстът на износа на Литва, Латвия, Естония, Полша и Унгария през 2012 г. (спрямо 2009 г.), насочен към страни и региони, влизащи в категория А на АВС-анализа е отразен в Таблица 4., като ще се опитаме да проследим дали се оформя определена зависимост в резултат на отчетения спад в търговията със страни от ЕС.

Таблица 4

Ръст на износа на Литва, Латвия, Естония, Полша и Унгария през 2012 г. (спрямо 2009 г., в %)

	Литва	Латвия	Естония	Унгария	Полша
ЕС	-5,68%	-2,24%	-3,62%	-3,18%	-6,27%
Русия	42,28%	29,84%	2,70%	-10,39%	50,14%
САЩ	175,68%	-31,90%	31,58%	5,78%	10,44%
Европейски страни извън ЕС	5,56%	-14,07%	4,93%	-21,55%	7,08%

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

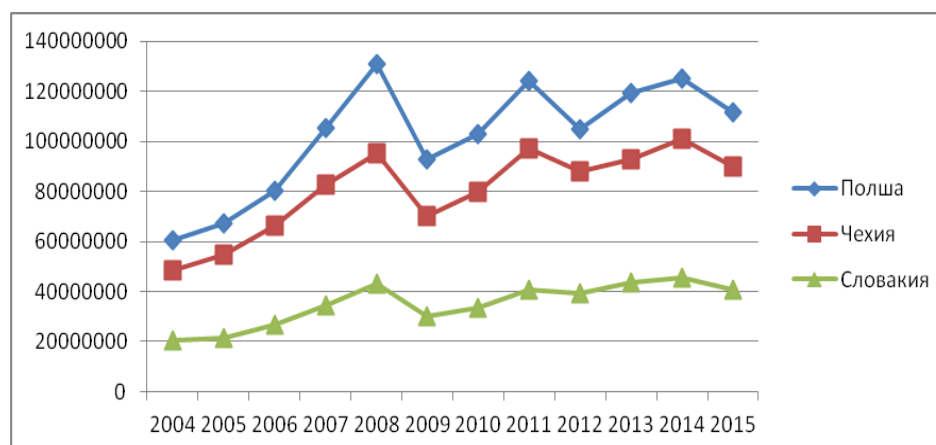
През 2012 г. за разлика от 2009 г. отчитаме в определена степен пренасочване на външнотърговските потоци на голяма част от разгледачите в таблицата държави. При Литва, Естония и Унгария тенденцията показва най-голямо увеличение в износа, насочен към САЩ, което се дължи на регистрираното оживление в икономиката на държавата след Глобалната икономическа криза. За Латвия, както и за Полша, ръстът в износа им е насочен към Русия. За Латвия той е 29,84% и почти двоен – 50,14% за Полша. Това е обяснимо с оглед на факта, че Руският пазар е един от най-обширните и непретенциозни пазари, за разлика от този на ЕС, който е силно конкурентен и бюрократизиран. В определена степен това е повлияно и от географската близост на тези две държави с Русия, като за Литва тя е съседна държава, с която ги дели единствено една сухопътна граница. Не може да не бъде отчетен и фактът, че между тези две държави и Русия в миналото са съществували тесни външноикономически връзки, основаващи се на над четиридесетгодишното им членство в СИВ и СССР. За Чехия през 2012 г. в категория А попадат Русия и САЩ, като първата в резултат на ръста си от 168,1% заема дял от 3,28% или в абсолютна стойност това се равнява на \$6033128,65 хил.

За разлика от експорта, насочен към страните от ЕС, при импорта можем да отчетем тенденция към плавното увеличаване на процентния им дял спрямо общия внос на Литва, Латвия, Естония, Словакия, Словения,

Чехия, Полша, Унгария, независимо от слабо то намаляване, особено в периода след 2004 г. до 2009 г. при почти всички държави (вж. Таблица 5).

Единствените държави, при които се отчита сравнително по-сериозен спад и тенденция към запазването на ниски нива във вноса, идващ от другите страни–членки на ЕС, са Полша, Чехия и Словакия. Това налага отново разглеждането на обема на импорта на тези три държави със страни от Съюза за същия този период от 2004 г. до 2015 г.

Тук отново се забелязват двата основни периода на спад, които бяха регистрирани по-горе в импорта (вж. Фигура 3). Те са по-силно изразени през 2009 г. за трите страни като отчетеното свиване на вноса от другите страни–членки на ЕС е с над 25%, а през 2012 г. той е в диапазона от 3% до 16%. За още по-детайлното разглеждане на отделните търговски партньори по региони отново ще припомним до използването на АВС-анализа, като разгледаме изменението на процентните дялове на страните, попадащи в категория А за 2009 г. (спрямо 2004 г.) и за 2012 г. (спрямо 2009 г.). С негова помощ ще проследим дали е отчетена определена тенденция във външнотърговските връзки на тези три държави.

Фигура 3. Импорт на Чехия, Полша и Словакия към другите държави-членки за периода от 2004 г. до 2015 г. в хил. долара

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

И при трите държави – Чехия, Словакия и Полша през 2009 г. спрямо 2004 г. е отчетен значителен спад в процентния дял, който заемат държавите–членки в групата на стратегическите партньори (категория А на АВС-анализа) спрямо общия обем на вноса за сметка на увеличилите се нива в експорта, идващ извън ЕС (вж. Таблица 6).

Таблица 5

Импорт на Литва, Латвия, Естония, Чехия, Словакия, Словения, Полша, Унгария, Румъния, България и Хърватия от останалите страни-членки на ЕС и други страни извън него(в %)

	Търговски партньори	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Литва	от ЕС	63,46	58,10	62,90	68,37	57,53	47,79	56,57	54,56	56,79	60,33	63,88	66,97
	извън ЕС	36,54	41,9	37,1	31,63	42,47	52,21	43,43	45,44	43,21	39,67	36,12	33,03
Латвия	от ЕС	71,77	74,04	76,85	77,99	76,04	75,30	74,61	76,86	77,37	79,73	79,79	78,95
	извън ЕС	28,23	25,96	23,15	22,01	23,96	24,7	25,39	23,14	22,63	20,27	20,21	21,05
Естония	от ЕС	52,62	60,13	57,41	60,59	59,81	62,55	64,47	60,51	60,12	71,07	68,79	63,4
	извън ЕС	47,38	39,87	42,59	39,41	40,19	37,45	35,53	39,49	39,88	28,92	31,21	36,6
Полша	от ЕС	68,89	66,25	63,97	64,15	62,12	61,90	59,02	59,40	54,73	58,03	57,82	58,93
	извън ЕС	31,11	33,75	36,03	35,85	37,88	38,10	40,98	40,60	45,27	41,97	42,18	41,07
Унгария	от ЕС	73,71	70,07	70,75	70,34	68,66	69,09	68,16	69,80	70,71	71,56	74,59	76,43
	извън ЕС	26,29	29,93	29,25	29,66	31,34	30,91	31,84	30,2	29,29	28,44	25,41	23,57
Чехия	от ЕС	72,45	71,58	70,79	70,84	67,15	66,98	63,45	64,41	63,05	65,23	65,91	65,27
	извън ЕС	27,55	28,42	29,21	29,16	32,85	33,02	36,55	35,59	36,95	34,77	34,09	34,73
Словакия	от ЕС	68,85	63,06	59,46	57,83	59,38	54,45	52,35	53,24	51,13	53,82	55,74	55,48
	извън ЕС	31,15	36,94	40,54	42,17	40,62	45,55	47,65	46,76	48,87	46,18	44,26	44,52
България	от ЕС	57,15	53,62	51,34	52,25	51,01	52,42	58,79	59,27	58,65	54,55	56,61	63,63
	извън ЕС	42,85	46,38	48,66	47,75	48,99	47,58	41,21	40,73	41,35	45,45	43,39	36,37
Румъния	от ЕС	66,10	63,60	63,85	71,33	69,34	73,65	72,59	72,74	73,64	75,69	75,19	77,14
	извън ЕС	33,9	36,4	36,15	28,67	30,66	26,35	27,41	27,26	26,36	24,31	24,81	22,86
Словения	от ЕС	74,94	73,66	75,37	73,46	72,37	71,44	69,71	70,33	69,90	70,76	68,94	70,74
	извън ЕС	25,06	26,34	24,63	26,54	27,63	28,56	30,29	29,67	30,10	29,24	31,06	29,26
Хърватия	от ЕС	70,96	67,92	61,79	59,51	59,29	57,72	55,41	61,03	61,49	72,95	75,45	77,42
	извън ЕС	29,04	32,08	38,21	40,49	40,71	42,28	44,59	38,97	38,51	27,05	24,55	22,58

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

Таблица 6
Ръст на вноса на Чехия, Словакия и Полша за 2009 г. (спрямо 2004 г., в %)

	Чехия	Словакия	Полша
ЕС	-8,83	-18,95	-13,35
Азия	52,25	103,56	118,02
Русия	22,91	20,82	18,34
САЩ	-32,69	-27,95	-4,17
Европейски страни извън ЕС	-	4,10	-13,35

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

Импортното увеличаване на външотърговските потоци от Азия, която е съставена основно от три държави – Китай, Япония и Корея, е значително, следвано от близо 20% ръст на внасяната от Русия продукция в Чехия, Полша и Словакия. За разлика от това търговията със САЩ бележи спад за трите разглеждани от нас страни. Доста по-различно е положението на регистрирания внос за 2012 г. спрямо 2009 г. за същите тези държави (Вж. Таблица 7).

Таблица 7
Ръст на вноса на Чехия, Словакия и Полша за 2012г. (спрямо 2009г., в %)

	Чехия	Словакия	Полша
ЕС	-5,63	-5,27	-5,95
Азия	-15,00	23,15	-20,59
Русия	92,62	-11,81	70,16
САЩ	2,38	-19,83	13,48
Европейски страни извън ЕС	-	6,90	-5,95

Източник: World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (12.11.2015г.)

Тенденцията на нарастване на вноса за страните от Азия се запазва единствено при Словакия. Останалите две държави регистрират спад от над 15% в търговията със страните от този регион. Импортът от Русия бележи съответно растеж от 92,62% за Чехия и 70,16% за Полша. Тези държави отчитат и ръст в търговията със САЩ за същата тази година спрямо 2009 г.

Независимо от разгледаните тенденции и през двете разгледани години се наблюдава изместване на вноса от останалите държави-членки към Русия и Китай. В основата на това стоят поддържаното сравнително по-ниско ниво на цените на експортираните от тези две страни стоки. Русия е основен износител на енергийни ресурси в разгледаните от нас

държави, които съставляват над 70% от общия внос, насочен от Русия към Полша, Словакия и Чехия, като в тази връзка следва да се отбележи, че един от значимите ефекти на Глобалната икономическа криза е значителният спад в цената на нефта. Втората държава – Китай, се отличава с производство и импорт на високотехнологична продукция, която има значително по-голяма конкурентоспособност на пазара, спрямо предлаганата от останалите държави–членки на ЕС продукция.

В обобщение на по-горе направения анализ можем да отбележим, че регистрираната тенденция към увеличаване на експорта към Русия през 2009 г. на Литва, Латвия, Естония и Унгария е значително по-малка в сравнение с тази, отчетена при експорта към САЩ през 2012 г. При импортните външнотърговски потоци тази тенденция се запазва за Чехия и Полша, като успоредно с нея се наблюдава експанзия на вноса, идващ от Азия и в частност от Китай. Въпреки това след 2014 г. се очаква още по-значително намаляване на экспортните потоци и съответно импортните, идващи от Русия вследствие на Украинската криза. Наложеното от Русия ембарго върху стоките от ЕС, като контра реакция на въведените от ЕС и подкрепените от редица от разгледаните от нас държави санкции срещу Русия, изигра своята дестабилизираща роля върху външнотърговските потоци. Тяхното пренасочване може да се разглежда като фактор за диференциация в ЕС.

От друга страна, засилените амбиции на Китай за интензифициране на търговските връзки с ЕС и в частност с разгледаните от нас страни, са причината за значително увеличаване на вноса от тази страна. За Китай тези единадесет държави са не само нов пазар за износ на стоки, но и път за отваряне и придвижване към пазарите на Западна Европа.

Заклучение

Международната търговия остава една от най-развитите и традиционни форми на външноикономически отношения, оказваща силно въздействие върху държавите в международното икономическо пространство. Това е подкрепено и от виждането на американския икономист Джефри Сакс: „Икономическите успехи на всяка страна в света се дължат на външната търговия. Още нито една страна не е успяла да създаде здрава икономика, изолирайки се от световната икономическа система” (Савин, 2014, с. 132). Тя играе особена роля в междудържавните отношения в регионалните интеграционните обединения, но е и един от основните индикатори за засилващата се интеграция между държавите.

Именно въз основа на това и пренасочването на външнотърговските връзки на част от разгледаните от нас настоящи източноевропейски държави–членки на ЕС – Литва, Латвия, Естония, България, Румъния, Словакия, Словения, Полша, Чехия, Унгария и Хърватия от останалите

страни-членки на Общността към търговия извън ЕС, ни кара да си зададем въпроса, дали това не е сигнал за намаляване влиянието на останалите страни-членки във външноикономическите им отношения. Насочеността на импортните и экспортните потоци и тенденцията към увеличаване на външнотърговските отношения на изследваните страни-членки на Съюза с държави извън Общността са един от признаците за усилването на влиянието на външните за ЕС държави (Китай, САЩ, Русия и др.) върху изследваните източноевропейските държави-членки на Съюза.

Една от основните причини за наблюдаваното в определена степен пренасочване на външнотърговските отношения се дължи на съществуващите слабости на интеграционните процеси в ЕС. Те най-ясно се разкриват именно по време на разгледания кризисен период от 2008 г. – 2012 г. Насочеността на външнотърговските връзки на изследваните страни-членки на Общността с държави извън ЕС може да се разглежда и като фактор за зараждащия се процес на диференциация на страните-членки на ЕС.

Интерес за бъдеща работа би представлявало проследяването на тези взаимоотношения в един по-голям времеви период, целящ да установи дали е трайна тенденция към пренасочването на външната търговия на Литва, Латвия, Естония, България, Румъния, Словакия, Словения, Полша, Чехия, Унгария и Хърватия към други страни извън ЕС, както и анализа на икономическото развитие на тези единадесет държави-членки, съпоставено с тези на останалите страни-членки на интеграционната европейска формация.

Използвани източници

- Бабецкая-Кухарчук, О. А., Морель, М. (2004). Роль рыночных институтов в процессе интеграции России в мировую экономику. *Экономический журнал ВШЭ*, (2).
- Багус, Ф. (2011). Трагедията на еврото. София: ИК МаК.
- Борисова, Л. М., Грошева, Т. А., Ермушко, Ж. А. (2007). Мировая экономика. Внешнеэкономическая деятельность, Томск: ТПУ.
- Борко Ю. А. (2001). Новый облик европейского союза. Взаимосвязь процессов расширения и углубления европейской интеграции, Европейский союз на пороге XXI века. Выбор стратегии развития. Москва.
- Борко, Ю. А., Буторина. О. (2011) Европейская интеграция. Москва: Деловая литература.
- Вардомского, Л. Б. (2012). Социально-экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия. Москва: ИЭ РАН.
- Василенко, В. Н. (2009). Экономика – правовые проблемы развития территориальных систем. *Экономика и право*, (2).

- Гилпин, Р. (2003) Глобална политикономия. Разбиране международния икономически ред. София: Дамян Яков.
- Дамянов, Ат., Спиридонов, Ив., Захаријева, Г., Саркисян, К., Стефанов, Г. (2011). Международни икономически отношения., Свищов: Фабер.
- Докова, С. (2007). Геоикономика и геополитика. (Лекционен курс). София: Тракия-М.
- Докова, С. (2008). Геодемография. (Лекционен курс). София: Тракия-М.
- Иванович, К. Н. (1975) Логический словарь-справочник. Москва: Наука.
- Илиев, Др. (2011) Международна пазарна диверсификация. Свищов: Стопански свят.
- Илиев, Д., Илиева, Д. (2014). Влиянието на културната хетерогенност върху европейския интеграционен процес. *Народно стопански архив*, (3), с.49-64.
- Илиев, Д., Илиева, Д., Нейков, Й., Ангелов, И. (2015). Сценарии за развитие на европейската интеграция и възможните им ефекти върху българската икономика. *Алманах научни изследвания. Икономиката и управлението по пътя на интелигентния растеж*. (22). Свищов АИ Ценов, с. 235-260.
- Илиев, Ив. (2010). Отворената икономика в системата на международните отношения. Варна: Онгъл.
- Илиев, Ив., Димитрова, В. и др. (2008). Икономика, отворена към промени. Варна: Изд. къща Стено.
- Кирев, Л. (2008) Макроикономика. Четвърто преработено и допълнено издание. Свищов.
- Клаус, В. (2012). Евроинтеграция без илюзии. София: МаК.
- Конотопов, М. В., Сметанин, С. И. (2003). Экономическая история, Москва: Издательско-торговая корпорация „Дашков и К” .
- Маринов, Г., Илиев, Ив. и др. (2014). Европейска икономическа интеграция. Варна: Онгъл.
- Маринов, В., Савов, М., Маринов, М., Славова, М., Хаджиниколов, Д, Кръстев, С. (2004). Европейска икономическа интеграция. Трето преработено и допълнено издание. София.
- Менасе, Р. (2013). Залезът на Европа. Изд: Леге Артис.
- Радел, Ж.Р. (1994). Европейският съюз между политически полярности. Съотношението Европейски съюз – САЩ – постсоциалистическа Европа. София: УИ Стопанство.
- Райзберг, Б. А., Лозовский, Л. Ш., Стародубцев, Е.Б. (1999) Современный экономический словарь. 2-е изд. Москва: ИНФРА-М.
- Савин, В. Е. (2014). Развитие торговых отношений Кыргызстана и Китая. *Вестник Бишкекского гуманитарного университета*.
- Трифоновна, С. (2011). Европейска парична и финансова интеграция. София: Изд. на ВУЗФ.
- Сол, Дж. (2009). Крахът на глобализма и повторното изобретяване на света. Изд. Кралица Маб.

- Стефанов, Г. (2001). Синхронизация на бизнес циклите в България спрямо страните от Евроразона. Бизнес управление, (2).
- Франклин, Д., Дж. Андриус. (2012). Мегатренд – Светът през 2050. София: Изд. Класика и стил.
- Хисбулатов, Р. И. (2006). Мировая экономика и международные экономические отношения. Часть II. Москва: Гардарики.
- Balassa, V. (2011). The theory of economic integration. Routledge revivals.
- Harris, Ph., Fr. McDonald. (2004). European business and Marketing. SAGE Publications.
- Proff, H., Proff, H. V. (1996). Effects of World Market Oriented Regional Integration on Developing Countries, (2).
- Stefanov, G. (2013)., Income convergence among the EU member state. *The future of integration, the future of the European Union : Jubilee International Scientific Conference*, Svishtov, Bulgaria.
- Vincer, J. (1951). The Customs Unions Issue. NY.
- Василев, М. (2016). Залезът на европейския проект. *Геополитика*, (5). <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-5-2016/2044-zalezat-na-evropeyskiya-proekt>
- Греция допусна дефолт. (2016). <https://lenta.ru/news/2015/07/01/default/>
- ООН, Доклад о торговле и развитие (2013). Нью Йорк и Женева, , <http://www.un.org/ru/development/surveys/trade.shtml> (12.11.2016)
- European Union, http://europa.eu/european-union/about-eu/money/euro_en
- European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/bg/FTU_6.2.1.pdf
- Pew Research Center. Muslims in Europe: Economic Worries Top Concerns About Religious and Cultural Identity. <http://www.pewglobal.org>
- World Bank, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Report_Name=Popular_indicators&Id=af3ce82b#
- World Integrated Trade Solution, <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en>